

نووسینی: د.جەعفەر عومەر - د.زانا ئەحمەد قەساب
پزیشکی پسپۆڕی دەروونی، دکتۆرا لە پزیشکی دەروونی

تێگەیشتنی زانستی بۆ
هاوڕەگەزخوازی

١. پێشەکی:

بابەتێکی گەرمی ڕۆژگار بریتییە لە «هاوڕەگەزخوازی»، بەشێوەیەک کۆی گشتی پێکهاتەکانی کۆمەڵگە پێیەوە سەرقاڵن، کۆمەڵگە گرنگییەکی زۆر بەم بابەتە دەدات(١). لە هەندێکباردا میدیا و کەسەکان بەگوێرەی ئارەزوو و ئایدۆلۆژیی خۆیان زانست و زانیارییەکان بڵاودەکەنەوە، بۆ نمونە هەتا ئێستا باوەڕێکی باوی گشتی هەیە پێیانوایە کە توشبوون بە هاوڕەگەزخوازی بەهۆی گۆڕانی ئاستی هۆڕمۆنەکانەوەیە لەناو جەستەی مرۆڤدا (٢). خەڵکانی گشتی لە ڕێگەی هەواڵەکانی میدیاوە ئاشنای دۆزینەوە زانستییەکان دەبن، هەرچەندە ڕۆژنامەنووسان هەوڵدەدەن ڕێگەیەکی دروست لە نێوان وردی زانستی و تێگەیشتنی سادەدا بکەن، بەڵام ناتوانن. تەنەناتە هەندێکجار زاناکانیش ناتوان بە وردی ئەو بابەتە باسبکەن وەکو ئەوەی هەیە (١). ئەوەی کەمترین قسەی لەوبارەوە کردووە و بەشدارە پسپۆڕان و شارەزایانی بوارەکەن! زۆر بابەتی پەیوەست بە بابەتەکەوە لە دەرەوەی سەرچاوە زانستییەکانە، وەکو هەواڵی میدیایی، بانگەشە سیاسییەکان و پۆستەکان (١). ئەمەش هۆکارە بۆ هەڵەتێگەیشتنی زیاتر، دەرئەنجام کەسانێک کە هاوڕەگەزخوازن یاخود هەستی هاوڕەگەزخوزازییان هەیە، دەبنە قوربانی (٢).

لە سەدەی نۆزدەدا هاوڕەگەزخوازی لەلایەن فەیلەسوفان و پزیشکانەوە بە نەخۆشی و تاوان دانراوە، تەنانەت بە جۆرێک لە شێتی هەژمارکراوە (٣)، لە ئێستادا تێڕوانینی کۆمەڵگەی ڕۆژئاوایی زۆر گۆڕاوە بەرانبەر بە هاوڕەگەزخوازی، لە ڕابردوودا هاوڕەگەزخوازی بە نەنگی سەیردەکرا، وەکو کێشەیەک کە دەبێت لەپێناو خۆپاراستن جەنگی لەگەڵ بکرێت و وەکو نەخۆشییەک دادەنرا بۆ چارەسەرکردن (٢). مشتومڕە سیاسییەکان لە سەرتاسەری جیهاندا، نمونەیەکە بۆ پەسەندنەکردنی هاوڕەگەزخوازی یان ڕەدکردنەوەی (١). سەرەڕای ئەوەی کە لە ماوەی ٥٠ ساڵی ڕابردوو گۆڕانکاری گەورە لە ماف و تێڕوانینی ئەرێنی بۆ هاوڕەگەزخوازان لە زۆربەی وڵاتانی ڕۆژئاوا بەدەستهاتووە، بەپێچەوانەوە لە زۆربەی وڵاتانی ئەفریقا، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، وڵاتانی دەریای کاریبی و بەشەکانی ئاسیا، هاوڕەگەزخوازی نایاساییە و سزای توندی هەیە (١). دوو ئاڕاستەی جیاواز دروستبووە، یەکێکیان پێیوایە هاوڕەگەزخوازان هۆکارن بۆ بڵاوبوونەوەی نەخۆشییەکان بەتایبەت ئایدز، زیادبوونی ڕێژەی ئەم جۆرە لە تاکەکان دەبێتە هۆی تێکچوونی گەشەی دانیشتوان، لەکاتێکدا کە ئەوان نەوە ناخەنەوە بەهۆی سێکسکردن لەگەڵ هەمان ڕەگەز (٤). ئاڕاستەی دووەم پێیوایە کە هاوڕەگەزخوازی ڕەفتارێکی ئاساییە و پێویست بە گۆڕین ناکات، بەڵکو پێویستە بە نەنگی سەیرکردنی

هاوڕەگەزخوازان لاببرێت و نەهێڵدرێت (٥، ٦).
هاوڕەگەزخوازی لە زۆربەی کۆمەڵگە و کلتورە جیاوازەکاندا بە درێژایی مێژووی مرۆڤایەتی هەبووە(٦) (٧). زانستی ئاڕاستەی سێکسی جێگەی سەرنجی خەڵکی گشتییە لەبەر دوو هۆکار: یەکەم، هەروەکو تێبینیکراوە کە ئەم زانستە زۆربەی کات بەکاردێت بۆ پشتیوانی سیاسی، کۆمەلایەتی و ڕەوشتی هاڕەگەزخوازان. دووەم، زانستی ئاڕاستەی سێکسی (لێکۆڵینەوەی سەرەکی بۆئەوەیە کە بۆچی هەندێک کەس سەرنجڕاکێشانی سێکسیان بۆ پیاوانە و ئەوانی تر بۆ ژنانە) ئەمەش لە ناوەڕۆکدا بابەتێکی سەرنجڕاکێشە[1]. ئەم بابەتە پێویستی بە لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەی زانستی هەیە، دەبێت تێگەیشتنی دروست لە ڕوانگەی پزیشکی و دەروونزانی بخرێتە ڕوو، هەتا بتوانین لە دیاردەکە تێبگەین و بڕیاری لەبارەوە بدەین. دەتوانین بڵێین بەچەند هۆکارێک تێڕوانینی زانستی ون و نادیارە، ئێمە لێرەدا لەچوارچێوەی سەرچاوە زانستییە نوێکانەوە باسی بابەتەکە دەکەین و هەوڵدەدەین تێڕوانینی دروست و ڕاست بخەینە بەردەست.

٢. هاوڕەگەزخوازی چییە؟

سەبارەت بە وەڵامی ئەم پرسیارە دەبێت لە چەند لایەنێکی تایبەتی سێکسی مرۆڤ تێبگەین، پاشان دەتوانین بەڕوونی بیناسێنین، ئێمە لێرەدا چەند لایەنێکی گرنگ ڕووندەکەینەوە کە پەیوەستن بە تێگەیشتن لە تەواوی بابەتەکە.

٢. ١. زاراوەکانی تایبەت بە ڕەفتاری سێکسی:

چەندین لایەن هەن کە پەیوەستن بە سێکسەوە، ئێمە لێرەدا چوار زاراوەی تەواو پەیوەست باس دەکەین:

٢. ١. ١. سێکس (Sex):

لایەنێکە کە لە لەدایکبوونەوە دیاریکراوە (یاخود لە پێش لەدایکبوون کە بە سۆنەر دەزاندرێت)، لەسەر بنەمای ئەندامە دەرەکییە سێکسییەکانی تاک. کاتێک کە ئەندامەکانی زاوزێ شێواو و ناتەواوبن ئەوە دیاریکەرەکانی (وەکو ئەندامەکانی زاوزێی ناوەکی، کرۆمۆسۆمەکان، و هۆرمۆنە سێکسییەکان) دەبنە هۆی دیاریکردنی سێکس. سێکسیش بەگشتی گونجاوە لەگەڵ ڕەگەزی تاکدا (٨). بەگشتی دابەشدەبن بەسەر نێر، مێ یان نێوانسێکس (٩)

- نێر (Male)؛ ئەو کەسانەن کە ئەندامەکانی زاوزێیان (ناوەکی و دەرەکی) نێرانەیە، پێکهاتەی کرۆمۆسۆمیان (XY)ی تێدایە، هۆرمۆنی سێکسی نێرینە تیایاندا بەرزە.
- مێ (Female)؛ ئەو کەسانەن کە ئەندامەکانی زاوزێیان (ناوەکی و دەرەکی) مێیانەیە،

پێکهاتەی کرۆمۆسۆمیان (XX)ی تێدایە، هۆرمۆنی سێکسی مێینە تیایاندا بەرزە.

- نێوانسێکس (Intersex)؛ ئەو کەسانەن کە بەهۆکاری تایبەتی تێکچوونێک لە ئەندامەکانی زاوزێیان هەیە و لە لەدایکبوونەوە دەردەکەون و بە ئاسانی و بە بینین ناتواندرێت بزاندرێت کەسەکە نێرە یان مێیە. (لە بەشەکانی داهاتوو باسی چەند نمونەیەکمان کردووە)

٢. ١. ٢. ڕەگەز (Gender):

ئاماژەیە بۆ تێڕوانینەکان، هەستەکان و ڕەفتارەکان کە کلتوورێکی تایبەتی دەیداتە کەسێک لەگەڵ لایەنی سێکسی بایۆلۆجی تاک. ئەو ڕەفتارانەی تاک کە گونجاون لەگەڵ چاوەڕوانییە کلتوورییەکان بۆ سێکسی کەسەکە بە ڕەگەز ئاسایی دادەندرێن، ئەو ڕەفتارانەش کە ناگونجێن لەگەڵ تێڕوانینەکان (ڕەگەز نەگونجاوی) پێکدەهێنن. (١٠)

- ڕەگەزی نێر ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە ڕەفتاری نێرانە دەکەن لە کۆمەڵگەدا.
- ڕەگەزی مێ ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە ڕەفتاری مێیانە دەکەن لە کۆمەڵگەدا.

کەواتە؛ سێکس بەکاردێت بۆ لایەنی بایۆلۆجی نێربوون و مێبوون، لەکاتێکدا ڕەگەز بریتییە لە لایەنەکانی دەروونی، ڕەفتاری، کۆمەڵایەتی و کلتووری نێربوون یان مێبوون (١١).

٢. ١. ٣. ناسنامەی ڕەگەزی (Gender Identity):

بریتییە لە ناسینەوەی خود بەوەی کە نێرە یان مێیە، لەژێر کاریگەری هۆکارە بایۆلۆجیی و ژینگەییەکاندایە (١١). بەواتەیەکی تر هەستێکی قوڵی ناوەکی تاکە بۆ هەستکردن بەوەی کە کوڕ، پیاو یان نێرە، یاخود کچە، ژنە یان مێیە. لەوانەیە ئەم هەستکردنە بە ڕەگەز هاوتا بێت لەگەڵ سێکسی کەسەکە کە لەکاتی لەدایکبوونەوە هەیەتی یان نیشانە سێکسییە دووەمییەکان یاخود هاوتا نەبێت (٨). (لە بەشەکانی داهاتوو باسی ئەو کەسانە کراوە سێکسی بایۆلۆجیان هاوتانییە لەگەڵ ناسنامەی ڕەگەزییان.)

٢. ١. ٤. ئاڕاستەی سێکسی (Sexual Orientation):

پێکهاتەیەکی ناسنامەیە کە سەرنجڕاکێشانی سێکسی و هەڵچوونی دەگرێتەوە کە تاک هەیەتی بەرانبەر بە کەسێکی تر، هەروەها ڕەفتار و پەیوەستی کۆمەڵایەتی دەگرێتەوە کە بەهۆی ئەم سەرنجڕاکێشانەوە دروست دەبێت (٨). دەشتوانین بڵێین بریتییە لە سەرنجڕاکێشانی سێکسی بەردەوامی تاک بەرانبەر بە هاوبەشێکی نێر، هاوبەشێکی مێ یان هەردووکیان، ئاڕاستەی سێکسی لەوانەیە جیاڕەگەزخواز (heterosexual)، هاوڕەگەزخواز (homosexual) یاخود دووڕەگەزخواز (bisexual) بێت (١١). ئاڕاستەی سێکسی بەکاردێت بۆ شێوازی وروژانی جەستەیی و هەڵچوونی تاک بەرانبەر بە کەسانی تر(٧):

- جیارەگەزخوازان؛ کەسانێکن کە سەرنجڕاکێشانیان بۆ سێکسی جیاواز لە خۆیانە.
- هاوڕەگەزخوازان؛ سەرنجڕاکێشانیان بەرەو کەسانی هەمان سێکسی خۆیانە.
- دووڕەگەزخوازان؛ سەرنجڕاکێشانیان بۆ هەردوو سێکسەکەیە.

هاوڕەگەزخوازە نێرەکان بە زاراوەی گەی (gay) ناسێندراون و هاوڕەگەزخوازە مێیەکانیش زۆرجار بە لیسبیان (lesbian) (٧).

٢. ٢. ڕەهەندەکانی ئاڕاستەی سێکسی:

ئاڕاستەی سێکسی بریتییە لە سەرنجڕاکێشانی سێکسی و پەیوەستی هەڵچوونی بە کەسێکی تایبەت یان جۆرێک لە جەستەوە. دەتوانین لە ئاڕاستەی سێکسی تێبگەین کە لە سێ ڕەهەندی جیاواز پێکهاتووە؛ ناسنامەی سێکسی (sexual identity)، ئارەزووی سێکسی (sexual desire)، و ڕەفتاری سێکسی (sexual behaviors) (٣). بەواتایەکی تر گرنگە کە جیاوازی بکەین لە نێوان سێ لایەنی هاوڕەگەزخوازی، ئەوانیش بریتین لە دەرخستنی ڕەفتاری هاوڕەگەزخوازی (expression)، سەرنجڕاکێشانی هاوڕەگەزخوازی (homosexual attraction)، و ناسینەوە و پەسەندکردنی ئەو سەنجراکێشانە لەناو کۆمەڵگەدا (recognition/acceptance of this attraction) (٢). هەندێکجار ئاڕاستەی سێکسی دابەشدەکرێتە سەر چوار دیاردەی پەیوەندیدار کە دەچنە چوارچێوەی ئاڕاستەی سێکسییەوە، بەڵام لە ڕووی بیرۆکەیی و ئەزموونی لەیەکتری جیاوازن (١):

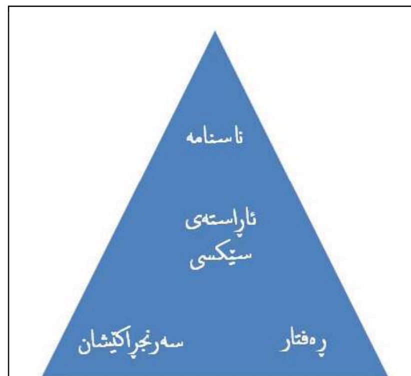
١. ڕەفتاری سێکسی (sexual behavior)؛ پێکدێت لە کارلێکی سێکسی لە نێوان دوو کەسی هەمان سێکس (هاوڕەگەزخواز)، لەگەڵ سێکسی جیاواز (جیارەگەزخواز)، یان هەردوو سێکسەکە (دووڕەگەزخواز).
٢. ناسنامەی سێکسی (sexual identity)؛ بریتییە لە بیرۆکەی خودی تاک (هەندێک کەس بۆ خەڵکی ئاشکرای دەکەن، هەندێکیش ئاشکرای ناکەن) وەکو هاوڕەگەزخواز، جیارەگەزخواز، دووڕەگەزخواز.
٣. پلەی سەرنجڕاکێشانی سێکسی (degree of sexual attraction) بۆ هەمان سێکس، هەردوو سێکسەکە یان سێکسەکەی تر.
٤. وروژانی جەستەیی سێکسی (physiological sexual arousal) بەرانبەر پیاوان یان ژنان.

بەگشتی دەتوانین بڵێین هاوڕەگەزخوازی سێ ئاستی هەیە (وێنەی ژمارە ١) (٣):

- ناسنامەی سێکسی: کە بریتییە لە پەسەندکردنی هاوڕەگەزخوازی و ناسینەوەی خود وەکو کەسێکی هاوڕەگەزخواز.

- سەرنجڕاکێشانی سێکسی؛ کە ئارەزوو و وروژانی سێکسی دەگرێتەوە؛ کەسەکە ئارەزووی سێکسی هەبێت بەرانبەر بە ڕەگەزی خۆی و لەڕووی سێکسییەوە بورووژێت.
- ڕەفتاری سێکسی؛ کەسەکە کردەی سێکسی لەگەڵ ڕەگەزەکەی خۆی ئەنجام بدات.

ئەم پێکهاتانە هەمیشە بەیەکەوە گونجاونین، لەبەرئەوەی لایەنەکانی ناسنامە و ڕەفتاری تاک لە لایەن چەندین هۆکارەوە هاندەدرێن (کلتوور و ئایین نمونە دیارەکانن)، هەروەها بەیەکەوەبەسترانی ئەم ڕەهەندانە لەوانەیە جێگیر و دەتوانێت بەگوێرەی کات بگۆڕێت. بۆ نمونە لەوانەیە کەسێک بە یەکێک لە ئاڕاستە سێکسییەکانی گرووپی (هاوڕەگەزخوازی و دووڕەگەزخوازی) بناسرێتەوە، بەڵام بەشداری دەکات لە ڕەفتارێکی سێکسی کە ناگونجێت بۆ ناسنامە سێکسییەکەی (٣). بۆ نمونە ئەنجامدانی ڕەفتاری سێکسی بەرانبەر بە هەمان ڕەگەز بەشێوەیەکی ناوبەناو یان تەنانەت دووبارەبووەوەش زیاتر پەیوەستە بە نەبوونی ڕەگەزی بەرانبەر بە هۆکارێکی دیاریکراو، ئەمە لە ئاژەڵان و مرۆڤیشدا ڕوودەدات. ئەمەش بە بەردەستبوونی ڕەگەزی بەرانبەر کۆتایی بە ڕەفتارەکە دێت و ئەم کەسانە بە هاوڕەگەزخواز داناندرێن، چونکە پاڵنەرەکە تەنها تێربوون و خاڵیبوونەوەی پاڵنەری سێکسییە(٢).

وێنەی (١) ڕەهەندەکانی ئاڕاستەی سێکسی

٢. ٣. ئاڕاستەی سێکسی هێڵێکی بەردەوامە:

کینسی و هاوڕێکانی لە ساڵی ١٩٤٨، پێوانەی کینسیان دانا بۆ ڕەفتاری سێکسی (Kinsey Scale of Sexual Behavior)، هەتا نیشانی بدەن کە چۆن کردەی سێکسی ناتواندرێت سنورداربکرێت بەوەی کەسێک کە هاوڕەگەزخوازە یان جیاڕەگەزخوازە! بەڵکو مەودایەکی بەردەوامە لەسەر بنەمای چەند هۆکارێک، کە بریتین لە ڕەفتار (behavior)، ئارەزوو (desire)، و خەیاڵ (fantasy) (١٢). توێژینەوەکان بە درێژایی چەندین سەدە

ئەوەیان دەرخستووە کە ئاڕاستەی سێکسی مەوداکانی بە درێژاییەکی بەردەوام دەڕوات، لە سەرنجڕاکێشانی تەواوی (exclusive) بۆ سێکسی بەرانبەر هەتا سەرنجڕاکێشانی تەواوی بۆ هەمان سێکسی خۆی (٦).

بە بەکارهێنانی پێوانەی کینسی لەسەر زیاتر لە ١١ هەزار بەشداربوو، ئەنجامەکان ئەو نیشاندەدەن کە ئاڕاستەی سێکسی زۆر گۆڕاو و جیاوازە، بەشێوەیەک کە زۆرێک باسیان لە ئەزموون و بیرکردنەوەکانیان کردووە کە لە نێوان «جیاڕەگەزخوازی» و «هاوڕەگەزخوازی» دایە (١٢). پێوانەی کینسی حەوت خاڵ دەگرێتەوە کە بریتین لە: (١٢)

٠١ بە تەواوی جیاڕەگەزخوازە، لەگەڵ نەبوونی هاوڕەگەزخوازی

(Exclusively heterosexual with no homosexual)

٢ بەردەوام جیاڕەگەزخوازە، تەنها ناوبەناو هاوڕەگەزخوازە

(Predominantly heterosexual, only incidentally homosexual)

٣ بەردەوام جیاڕەگەزخوازە، بەڵام زیاتر لە ناوبەناو هاوڕەگەزخوازە

(Predominantly heterosexual, but more than incidentally homosexual)

٤ بە یەکسانی هاوڕەگەزخواز و جیاڕەگەزخوازە

(Equally heterosexual and homosexual)

٥ بەردەوام هاوڕەگەزخوازە، بەڵام زیاتر لە ناوبەناو جیاڕەگەزخوازە

(Predominantly homosexual, but more than incidentally heterosexual)

٦ بەردەوام هاوزڕەگەزخوازە، تەنها ناوبەناو جیاڕەگەزخوازە

(Predominantly homosexual, only incidentally heterosexual)

٧ بە تەواوی هاوڕەگەزخوازە (Exclusively homosexual)

٢. ٤. پێناسەی هاوڕەگەزخواز:

بەشێوەیەکی گشتی ئاڕاستەی سێکسی لە سێ بەشدا باسکراوە (٦):

- جیاڕەگەزخواز؛ بوونی هەستوسۆز، ڕۆمانسییەت، یان سەرنجڕاکێشانی سێکسی بۆ ئەندامانی سێکسی تر. واتە ورووژان و کرداری سێکسی ژن بەرانبەر پیاو، و پیاویش بەرانبەر ژنە.
- هاوڕەگەزخواز؛ بوونی هەست و سۆز، ڕۆمانسیەت یان سەرنجڕاکێشانی سێکسی بۆ ئەندامانی سێکسەکەی خۆی. واتە پیاو ئارەزوو و کرداری سێسکی لەگەڵ پیاو هەبێت و ژنیش لەگەڵ ژن.
- دووڕەگەزخواز؛ بوونی هەست و سۆز، ڕۆمانسیەت و سەرنجڕاکێشانی سێکسی بۆ

هەردوو سێکسەکە (واتە بۆ هەردوو سێکسی پیاوان و ژنان کەسەکە ورووژان و سەرنجڕاکێشانی سێکسی هەیە).

لێرەوە تێدەگەین کە هاوڕەگەزخوز کەسێکە کە بۆ تێرکردنی لایەنی سێکسی ئارەزووی لە تاکێکە کە لە ڕەگەز و سێکسی خۆی بێت، لە ڕووی ئارەزوو، ورووژان و ئەنجامدانی کاری سێکسییەوە. بەو واتایەی کە نێر ئارەزوو و کردەی خۆخاڵیکردنەوەی سێکسی لەگەڵ نێرێک بێت، و ڕەگەزی مێش بۆ مێ!

٣. هاوڕەگەزخوازی چی ناگرێتەوە؟

ئەو کێشە سێکسییانەی تر کە لەگەڵ هاوڕەگەزخوازی تێکەڵ دەبن، بەتەواوی جیاوازن لە هاوڕەگەزخوازی دوو لایەنی سەرەکی دەگرێتەوە، پێویستە جیایان بکەینەوە:

٣. ١. تێکچوونە سێکسییە ئەندامییەکان:

چەند جۆرێک لە شڵەژان هەن کە لە مرۆڤدا ڕوودەدەن و تێکچوون لە لایەنی سێکسی تاکدا دەکەن. ئەو تێکچوونانە لەناو سکی دایکدا ڕودەدەن و منداڵ کە لەدایک دەبێت تێکچوونەکەی هەیە، زۆرجار لە کۆمەڵگەدا بە ڕەگەزی سێیەم یان نێوانسێکس (Intersex) یاخود نێرەمووک ناویان دەبرێت. ئەم نەخۆشیانەش زۆر و هەمەچوشنن! لێرەدا دوو نمونە باس دەکەین:

٣. ١. ١. کۆنیشانەی نەبوونی هەستیاری بۆ ئەندرۆجین (Androgen Insensitivity Syndrome):

لەم شڵەژانەدا، کەسێک کە بە بۆماوە سێکسەکەی نێرە (XY)، بەڵام بەهۆی ئەوەی کە وەرگرەکانی هۆرمۆنی نێرینە بە باشی کارناکەن، دەبێتە هۆی ئەوەی کە کەسەکە نەتوانێت ئەندامەکانی نێرینەی بەتەواوی دروست ببن (٢)، ئەمەش بەگوێرەی جۆری کێشەکە کە بەتەواوی کەسەکە وەرگرەکانی کارناکەن یاخود چەندەیان کاردەکەن دەگۆڕێت (١٣). ئەم جۆرە کەسانە زۆرجار وەکو ڕەگەزی مێ گەورە دەکرێن لە کۆمەڵگەدا (١٤). لەبەر ئەم هۆیەش ئاڕاستەی سێکسیان جیاواز دەبێت کە ئایا بەهۆی کاریگەری وەرنەگرتنی هۆرمۆنەکەیە لەسەر مێشکی کەسەکە کاتێک کە لە سکی دایکیدایە، یاخود بەهۆی شێوازی گەورەکردنییەوەیەتی (٢).

٣. ١. ٢. گەورەبوونی زگماکی ڕژێنی ئەدرینال (Congenital adrenal hyperplasia):

بریتییە لە گرووپێک لە نەخۆشی زگماکی کە تیایدا هۆرمۆنە ستیرۆیدییەکان کەمتر دەردەدرێن ئەمەش دەبێتە هۆی تێکچوونی درووستبوونی کۆرتیزۆڵ (١٥)، بەوهۆیەوە هۆرمۆنی نێرینە زۆر دەردەدرێت لەلایەن کۆرپەی ناو سکی دایکەوە و دەرئەنجام

جیابوونەوە و دروستبوونی ئەندامی زاوزێی نێر و مێ تێکدەچێت (٢)، خودی خۆی کەسەکە لەڕووی سێکسییەوە کرۆمۆسۆمەکانی سێکسی مێی هەیە کە بریتیین لە (XX)، بەڵام بەهۆی کاریگەری هۆڕمۆنەکانەوە ئەندامەکانی زاوزێی دەرەکی لە ڕووکاردا لە ڕەگەزی نێر دەچن (١٥). ئەمەش هەندێکجار دەبێتە هۆی هەڵەکردن بە دەستنیشانکردنی منداڵەکە بە ئاڕاستەی نێردا لەکاتێکدا کە خودی منداڵەکە کچە (١٦).
ئەم کەسانە دەگونجێت وەکو کوڕ گەورە بکرێن، بەتایبەت لە ڕابردوودا، ئەمەش وادەکات هەندێکجار ئاڕاستەی سێکسیان بگۆڕێت (٢). دەرکەوتووە کە توشبووان بەم نەخۆشییە زیاتر لە کەسانی تر ئاڕاستەی هاورەگەزخوازییان هەیە (١). ئایا ئەمە بەهۆی کاریگەری هۆڕمۆنەکانەوە کە لەسکی دایکیدا زۆرتر هۆڕمۆنی نێرینەی دەرداوە، یاخود بەهۆی گەورەکردنی منداڵەکەوە وەکو نێرە (٢).
٣. ٢. ناڕێکی ڕەگەزی:
یەکێکە لە نەخۆشییە دەروونییەکان کە لە هەردوو سەرچاوەی زانستی (DSM) و (ICD) ئاماژەی بۆکراوە؛ لە کتێبی (DMS5) بە زاراوەی بێزاری لە ڕەگەز (Gender dysphoria) (٢٠) لە کتێبی (ICD11) بە ناڕێکی ڕەگەزی (Gender incongruence) ناوی هاتووە (١٨). ئەم گرفتە ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە کێشەیان لە ناسنامەی ڕەگەزیدا هەیە (٨)، بەشێوەیەک کە جیاوازییەکی زۆریان هەیە لە نێوان ئەو ناسنامەی ڕەگەزییەی کە هەیانە لەگەڵ سێکسی بایۆلۆجییان. ئەو کەسانەی کە تووشی ناڕێکی ڕەگەزی بوون، نارەزایی خۆیان لە سێکسی بایۆلۆجیان دەرئەبڕن، وەک خواستێک بۆئەوەی جەستەی سێکسی بەرانبەریان هەبێت، یان لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە وەک کەسێکی سێکسی دیکە سەیر بکرێن (١٩). بەمانایەکی تر ناتەباییەک لە نێوان ئەو سێکسەی کە هەیەتی لەکاتی لەدایکبوونیدا و ئەوەی خۆی هەستی پێدەکات و لەخۆی دەروانێت دروست دەکات (١٧). ئەم حاڵەتە پێویستە ببێتە هۆی بێزارکردنی کەسەکە بەڕادەیەک کە بەدوای چارەسەردا بگەڕێت ئەوکاتە بە نەخۆشی دادەندرێت (١٨).
ئەم جۆرە کەسانە ئارەزوو دەکەن کە هەموو شتێکیان ببێتە ڕەگەزی بەرانبەر نەک تەنها لایەنی تێرکردن و ڕەفتار و ئاڕاستەی سێکسییان گۆڕابێت (١٧، ١٨) واتە بە هاورەگەزخواز هەژمار ناکرێن.
لە بابەتێکی تری جیاوازدا بەوردی باسی نیشانەکان و هۆکارەکانی توشبوون و چارەسەرییەکانی کراوە.

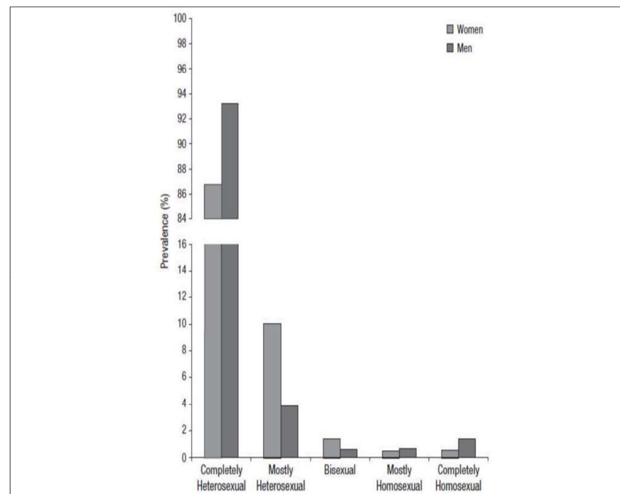
٤. ڕێژەی بەربڵاوی هاوڕەگەزخوازی:

زۆربەی ژنان و پیاوان لەڕووی سێکسییەوە لەلایەن ڕەگەزی بەرانبەرەوە سەرنجیان ڕادەکێشرێت واتە جیاڕەگەزخوازن، لە هەمانکاتدا کەسانێک هەن کە تاکەکانی ڕەگەزی خۆیان سەرنجیان ڕادەکێشێت لەڕووی سێکسییەوە واتە هاوڕەگەزخوازن (٢). ناتوانین ڕێژەی وردی بەربڵاوی هاوڕەگەزخوازی دیاری بکەین، لەبەر چەند هۆکارێک (١):

١. دیاردە پەیوەستەکان بە هارەگەزخوازیی و دووڕەگەزخوازییەوە (ڕەفتار، ناسنامە، سەرنجڕاکێشان) لەڕووی ڕوودانەوە لە کەسەکاندا جیاوازن. بۆ نمونە خەڵکی کە ناسنامەی جیاڕەگەزخوازیان هەیە، هێشتا ڕەفتاری هاوڕەگەزخوازی دەکەن، یان سەرنجڕکێشانی هاوڕەگەزخوازییان هەیە. لەبەرئەوە هەڵسەنگاندنی دانیشتوان پشتدەبەستێت بەو دیاردەی هەڵسەنگێندراوە.
٢. دیاردە پەیوەستەکان بە هاوڕەگەزخوازیی و دووڕەگەزخوازییەوە بەگوێرەی کات جیاوازە. لەبەرئەوە لەوانەیە ڕێژەی جیاواز دەربچێت بەپشتبەستن بە هەڵسەنگاندنی ڕەفتاری سێکسی لە ئێستادا، یاخود لە ماوەی ڕابردووی ژیانی کەسەکە. بۆ نمونە ڕێژەی ئەو کەسانەی کە لە ژیانیاندا ئەزموونی هاوڕەگەزخوازیان هەبووە زیاترە لە ڕێژەی ئەوانەی لە ساڵی ڕابردوو ئەو ئەزمونەیان هەبووە.
٣. هاوڕەگەزخوازی بە نەنگی دادەندرێت، تەنانەت لە کۆمەڵگە کراوەکانیشدا، لەبەرئەوە لەوانەیە هەندێک کەس ناسنامە و ڕەفتاری هاوڕەگەزخوازی بشارنەوە.
٤. لەبەرئەوەی کە هەندێک دیاردەی هاوڕەگەزخوازی (بەتایبەت ناسنامەی هاوڕەگەزخوازی و سەرنجڕاکێشانی هاوڕەگەزخوازی) دەگمەنن، دەرخستنی ڕێژەی ورد پێویستی بە نمونەیەکی گەورەی دانیشتوان هەیە، ئەمەش گران و قورسە بۆ ئەنجامدانی ئەو ڕاپرسییە.
٥. ناتواندرێت یەک لایەن هەڵبسەنگێندرێت بۆ هەموو شوێن و کاتەکان، بەتایبەت ناسنامەی ڕەگەزی و ڕەفتاری ڕەگەزی کە زۆر نەرمتر و گۆڕاون لەڕووی کلتوورییەوە لە سەرنجڕاکێشانی سێکسی.

بەوهۆیانەوە ڕێژەی جیاواز و جۆراوجۆر هەیە سەبارەت بەو کەسانەی کە هاوڕەگەزخوازن، یەکەم لێکۆڵینەوە لەبارەی ڕیژەی ئەو کەسانەوە لە کۆتایی چلەکانی سەدای ڕابردوو کرا لەلایەن کینسی و هاوڕێکانی کە ڕێژەکەی بە (٥-١٠٪)ی کۆمەلگەی ئەمریکی داناوە (٢). ڕاپرسییەکی تازە لەناو پێگەیشتووان لە ئەمریکا کە لەسەر

(٣٤٥٥٧) کەس کراوە، دەرکەوتووە کە (٩٦.٦٪)ی بەشداران جیاڕەگەزخوازن، (١.٦٪) هاوڕەگەزخوازن، و (٠،٧٪)یان دووڕەگەزخوازن. ئەم ڕێژەیەش هاوتایە بە پێداچوونەوە بە نۆ لێکۆڵینەوەی گەورەی تر کە لە وڵاتانی ئەورووپی کراوە، کە دەرئەنجامەکان دەڵێن ڕێژەی (٣.٥٪) پێگەیشتوانی ئەمریکا هاوڕەگەزخواز یان دووڕەگەزخوازن (١). وێنەی ژمارە (٢).

وێنەی (٢) ڕێژەی بەربڵاوی پێنج گرووپ لە ئاڕاستەی سێکسی لەناو دانیشتوانی ڕۆژئاوا

داتا و زانیارییەکان لەمبارەیەوە کەمن (٢٠)، هەروەها ڕێژەکان بەگوێرەی شێوازی توێژینەوەکان دەگۆڕێت (٢)، هەندێک سەرچاوە ئاماژە بەوە دەکەن کە بەگشتی (٢-٦٪)ی خەڵکی هاوڕەگەزخوازن (٢١). سەنتەری ئاماری تەندروستی نەتەوەیی لە ساڵی ٢٠٠٥، بە بەکارهێنانی ڕاپرسی خودپڕکردنەوە، ئاماژە بەوەدەکات کە بە نزیکەیی (١.٥٪)ی پیاوان و (٠.٧٪)ی ژنان بە تەواوی هاورەگەزخوازن (٢).

ڕێژەی هاوڕەگەزخوازی بەگوێرەی کلتوور و ناوچەکان دەگۆڕێت، لە توێژینەوەیەک کە لە کۆکراوەی (٦٧) توێژینەوەی تایبەت کراوە، سەبارەت بە ڕەفتاری سێکسی ڕەگەزی نێر یان پەیوەندی سێکسی نێر لەگەڵ نێر، کە ڕێژەکەی لە ناوچە جوگرافییەکان جیاوازە. ڕێژەی ئەنجامدانی سێکسی ڕەگەزی نێر لەگەڵ نێر بە درێژایی ژیان لە ڕۆژهەڵاتی ئاسیا (٣-٥٪)، باشوور و باشوری ڕۆژهەڵاتی ئاسیا (٦-١٢٪)، ڕۆژهەڵاتی ئەورووپا (٦-١٥٪)، ئەمریکای لاتین (٦-٢٠٪) (٢٠). جیاوازیی هەیە لە نێوان ڕێژەکە لە وڵاتان سەبارەت بە هاوڕەگەزخوازی (٢)، خشتەی ژمارە (١).

ڕێژەی هاوڕەگەزخوازی	وڵاتەکان
٥-٩	بەریتانیا
٥.٨	یابان
٧.٨	هۆڵەندا
٤.٨	ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا
٢	فلیپین
٤.٧	مالیزیا
٣.٦	تایلەند

خشتەی (١) ڕێژەی هاوڕەگەزخوازی لە پیاواندا بەگوێرەی وڵاتان

٥. هاوڕەگەزخوازی نەخۆشییە؟

٥. ١. هاوڕەگەزخوازی لە ڕابردوو و ئێستادا:

هاوڕەگەزخوازی مێژوویەکی درێژی هەیە، مەبەستی ئێمە لەم نوسینەدا باسکردنی دیاردەکەیە لەڕووی زانستییەوە کە چۆن بووە؟ ئەگەرنا لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە هەتا ئەمڕۆش لەسەرتاسەری جیهان بە ڕەفتارێکی نەشیاو دادەندرێت و زۆرێک دژایەتی دەکەن (٢، ٣، ٦)، لەڕووی یاساییشەوە لە سەدەی ڕابردوو لە ئەورووپا بە تاوانێکی گەورە دانراوە و هەتا ئەمڕۆش لە چەندین وڵات بە تاوان دادەنرێت (١). هاوڕەگەزخوازن ڕووبەڕووی چەندین جیاکاریی و توندوتیژی دەبنەوە و بوونەتەوە، هەرچەندە لە ئێستادا تێڕوانینەکان کەمێک گۆڕاون، بەڵام هێشتا توندوتیژی بەرانبەریان لە کۆمەڵگەی ئەمریکی باوە (٦).

لە ڕۆژئاوا و لە کتێبە زانستییەکاندا هەتا ساڵی ١٩٧٣، خودی هاوڕەگەزخوازی بە نەخۆشی دەروونی دانراوە (٣، ٢٢). لەسەر ئاستی جیهان دوو سەرچاوەی زانستی هەن بۆ دیاریکردن و دەستنیشانکردنی نەخۆشییە دەروونییەکان؛ سیستەمی دابەشکاری نێودەوڵەتی بۆ نەخۆشییەکان (ICD)، کە لەلایەن ڕێکخراوی تەندروستی جیهانییەوە دانراوە، لەگەڵ سیستەمی دەستنیشانکردن و ئامارکردنی نەخۆشییە دەرونییەکان (DSM) کە لەلایەن کۆمەڵەی دەروونپزیشکی ئەمریکی (APA) دەردەکرێت (٢٣).

چاپی یەکەمی (DSM) کە لە ساڵی ١٩٥٢ بڵاوکرایەوە، هاوڕەگەزخوازی بە تێکچوونێکی کەسێتیی کۆمەڵایەتی (sociopathic personality disturbance) دانا (٢٢). لەو کاتانەدا ڕێگەنەدەدرا بە کەسانی هاوڕەگەزخواز بۆ کارکردن و خوێندن و بەشداریکردن

له سوپا، لەوکاتەدا چارەسەرکارانی دەروونی هەوڵی چارەسەری هاوڕەگەزخوازیان دەدا لە ڕێگەی بەکارهێنانی چارەسەری دەروونشیکاری، هۆرمۆن، خەساندن، و تەنانەت نەشتەرگەری مێشک (٣). لە چاپی دووەمیش (DSM)، کە لە ساڵی ١٩٦٨ دەرچوو، بە هەمانشێوە هاوڕەگەزخوازی وەکو نەخۆشییەکی دەروونی و لادانی سێکسی ناساند، لە چاپی سێیەمی (DSM) کە لە ساڵی ١٩٧٣ دەرچوو، هاوڕەگەزخوازی لە نەخۆشییە دەروونییەکان دەرهێندرا، بەڵام بێزاری خودی لە هاوڕەگەزخوازی (Ego-dystonic homosexuality) وەکو گرفتێکی دەروونی لە هەمان کتێب دانرایەوە (٣، ٢٢)، ئەم گرفتەشی پێناسەکرد بە: «هەستکردن بە گوناهـ شەرم، دڵەڕاوکێ خەمۆکی سەبارەت بە هاڕەگەزخوازبوون» (٣). لە ساڵی ١٩٨٧ پاش پێداچوونەوە بە چاپی سێیەم، ئەم گرفتەش لابراو و ناوەکەی گۆڕدرا بە (بێزاری بەردەوام و زۆر سەبارەت بە ئاڕاستەی سێکسی تاک)، ئەم دەستنیشانکردنەش لە چاپی چوارەم مایەوە و لە کۆتاییدا لە ساڵی ٢٠١٣ ئەو حاڵەتەش بەتەواوی لابرا (٢٢).

لە توێژینەوەیەکدا دەرکەوتووە کە هاوڕەگەزخوازان لەبەر چەندین هۆ سەردانی پزیشکانی دەروونی دەکەن و داوای هاوکاری دەکەن

بۆ یەکەمجار لە ساڵی ١٩٤٨ هاوڕەگەزخوازی لە چاپی شەشەمی (ICD) وەکو نەخۆشی دانرا، لە چاپی هەشتەم لە ساڵی ١٩٦٥ هاوڕەگەزخوازی پیاوان و ژنان وەکو نەخۆشی دەروونی مانەوە لە بەشی لادانە سێکسییەکان. لە چاپی دەیەم، لە ساڵی ١٩٩٠، بەتەواوی هاوڕەگەزخوازی لە نەخۆشییەکان دەرهێندراو، لەجیاتی بێزاری خودی لە ئاڕاستەی سێکسی (Ego-dystonic sexual orientation) دانرا، بەواتای بێزاربوونی کەسەکە لە هەست و ئارەزووی هاوڕەگەزخوازی، لە کۆتاییدا لە چاپی یانزەیەم لە ساڵی ٢٠١٩ ئەم حاڵەتەشی لابرد (٢٢).

لە ساڵی ٢٠١٥، ١١٨ وڵات هاوڕەگەزخوازیان لە ڕیزبەندی تاوانەکان دەرهێنا. لە (٧٥)

وڵات لە ئاسیا و ئەفریقا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەشێوەیەکی یاسایی قەدەغەیە، ١١ وڵاتیان سزای لە سێدارەدانی هێشتۆتەوە بۆ ڕەفتاری هاوڕەگەزخوازی (١). سەرەڕای جیاوازی لە ڕێگەی سیاسەتکردن، چەندین لێکچوونی هاوشێوە هەیە لە زۆربەی نەتەوەکانی ئەمڕۆدا، هەموویان مێژووی دژە هاوڕەگەزخوازیان هەبووە (١). لە ئێستادا هاوڕەگەزخوازی لەلایەن کۆمەڵەی دەروونپزیشکی ئەمریکییەوە (APA) بە جۆرێکی ئاسایی ئاڕاستەی سێکسی مرۆڤ دادەندرێت، خودی خۆی نەخۆشی دەروونی نییە (٥). هەروەها لەلایەن ڕێکخراوی تەندروستی جیهانییەوە بە نەخۆشی دانانرێت (٢٢).

٥. ٢. بێزاری خودی لە هاوڕەگەزخوازی:

لە زانستی دەروونپزیشکیدا ئەگەر ڕەفتارێک لە تاکدا ڕوویدات و کەسەکە بەهۆی ئەو ڕەفتارەوە هەست بە بێزاری بکات یان کاربکاتە سەر ژیانی کەسەکە، بەواتایەکی تر ئەگەر کەسەکە خۆی ئارەزووی لەو ڕەفتارە نەبوو و بەهۆیەوە هەستی بە ناڕەحەتی کرد، بە نەخۆشی دادەنرێت (١٧، ١٨). ئایا ئەگەر کەسێک بەهۆی بوونی سەرنجراکێشانی هاوڕەگەزخوازییەوە هەستی بە نیگەرانی کرد و بەهیچ شێوەیەک ئەو هەستەی پەسەند نەبێت دەبێت چی بکات؟ ئایا نەخۆشییە؟ لە توێژینەوەیەکدا دەرکەووتوە کە هاوڕەگەزخوازان لەبەر چەندین هۆ سەردانی پزیشکانی دەروونی دەکەن و داوای هاوکاری دەکەن، لە ٢٦ کەسی هاوڕەگەزخواز ٦ کەسییان (٢٣٪)، بەهۆی هاوڕەگەزخوازییەکەیانەوە هەست بە بێزارییەکی ناوەکی دەکەن (٢٤). لە لێکۆڵینەوەیەک لە ساڵی ٢٠٠٩ دەرکەوتووە کە یەک چارەسەرکاری دەروونی لە شەش چارەسەرکار لە ماوەی کاری پیشەییدا یارمەتی چارەخوازێکی داوە کە ویستیوویەتی هەستی هاوڕەگەزخوازی بگۆڕێت (٢٥).

ئەم گرفتە هەتا ئێستا لە وڵاتی چین بە نەخۆشی دادەنرێت، لە چاپی سێیەمی دابەشکردن و دەستنیشانکردنی نەخۆشییە دەروونییەکان (Chinese Classification and Diagnostic Criteria of Mental Disorders) کە لە ساڵی ٢٠٠١ دەرچووە، وەکو نەخۆشییەک ئاماژەی بۆ کراوە (٢٦). لە توێژینەوەیەک لە وڵاتی چین کراوە سەبارەت بە پەسەندکردنی هاوڕەگەزخوازی، زۆربەی بەشداران بەڕێژەی زیاتر لە (٧٨٪)ی بەشداران بڕوایان وایە کە «هەمیشە هاوڕەگەزخوازی ڕەفتارێکی هەڵەیە» (٢٧).

ئەم بابەتە (ئەگەر کەسێک بێزار بێت لە ئاڕاستەی سێکسی خۆی) پێویستی بە لێکۆڵینەوە و بەدواداچوونی زیاتر هەیە و بابەتێکی مشتومڕاوییە، هەتا ئێستا وەڵامێکی زانستی نییە و پزیشکان لەسەر بنەمای تێگەیشتنی خۆیان چارەسەری ئەم لایەنە دەکەن، بەڵام کۆمەڵەی دەروونپزیشکی ئەمریکی بەتەواوی هەموو هەوڵێکی بۆ دژایەتیکردنی گۆڕینی ئاڕاستەی سێکسییە (٥). لە بەشەکانی داهاتوو باسی هەوڵەکانی گۆڕینی ئاڕاستەی سێکسی کراوە.

٥. ٣. ڕێژەی نەخۆشییە دەروونییەکان زیاترە:
ڕاستە کە هاوڕەگەزخوازی نەخۆشی نییە، بەڵام ڕێژەی نەخۆشییە دەروونییەکان و جەستەییەکان لەناو کەسانی هاوڕەگەزخوازدا زیاترە لە کەسانی تر، ئەمەش چەند نمونەیەک (٣):
دەروونندروستی؛ لە توێژینەوەیەک لە ساڵی ٢٠٠٨ کراوە، دەرکەوتووە کە ڕێژەی بیرۆکەی خۆکوژی، خەمۆکی و دڵەڕاوکێ لەناو کەسانی هاوڕەگەزخوازدا زیاترە لە کەسانی جیاڕەگەزخواز. لە توێژینەوەیەکی تردا دەرکەوتووە کە هەوڵی خۆکوژی لەناو کەسانی هاوڕەگەزخواز دوو هێندەی کەسانی جیاڕەگەزخوازە (٣١٪) لە هاوڕەگەزخوازان و (١٤٪) لە جیاڕەگەزخوازان.
ماددەی هۆشبەر؛ گرووپەکانی هاوڕەگەزخوازی ڕێژەیەکی زیاتر مەی، جگەرە و ماددەی هۆشبەر بەکاردەهێنن. ڕاپرسییەک نیشانی دەدات کە (٧٢٪)ی هاوڕەگەزخوازان تووشی بەکارهێنانی مەی بوون بە بەراورد بە (٦١٪)ی کەسانی ئاسایی.
شێرپەنجە؛ هەندێک شێرپەنجە لەناویاندا زیاترە لە کەسانی ئاسایی، بۆ نمونە شێرپەنجەی ملی منداڵدان لە ژنان، تێکچوونی کۆم و شێرپەنجەی کۆم ..
نەخۆشییەکانی هەوکردن؛ لە ساڵی ٢٠١٤ ڕێژەی (٣٧٪)ی ئەو کەسانەی کە تووشی گۆنۆرۆیا بوون لە گرووپی هاوڕەگەزخوازان بوون، ئەو پیاوانەی سێکس لەگەڵ پیاوان دەکەن یەک لە چوار کەسی توشبوو بە سیفلس پێکدەهێنن، هەروەها لە ساڵی ٢٠١٧ ڕێژەی توشبوون بە ئایدز لەناو پیاوان کە سێکس لەگەڵ پیاو دەکەن (٦٦٪) بووە.
توندوتیژی؛ ڕێژەی توندوتیژی بەرانبەر بە گرووپی هاوڕەگەزخوازان زیاترە لە کەسانی گشتی.

٦. هۆکارەکانی توشبوون:
هۆکاری توشبوونی کەسێک بە هاوڕەگەزخوازی زۆر و هەمەلایەنە و لەڕووی هۆکارزانییەوە ئاڵۆز و ناڕوونە (٢). لە دەرئەنجامی لێکۆڵینەوە زانستییەکان نەتوانراوە هۆکارێکی ورد و ڕاست دیاری بکرێت کە بۆچی کەسێک دەبێتە هاوڕەگەزخواز؟ (٤) لە ڕابردوو بڕوا وابوو کە هۆکاری سەرەکی پەیوەندی بە ژینگەی کۆمەڵایەتی تاکەوە هەیە واتە بەتەواوی وەرگیراوە لە ژینگەوە (٧)، لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا توێژینەوەکان بە ئاڕاستەی دۆزینەوەی هۆکارە بایۆلۆجییەکانی وەکو بۆماوە و هۆرمۆنەکانەوەن (١،٢).
پرسیاری دووبارە لەوبارەوە بریتییە لە «ئایا خەڵکی خۆیان هەڵیدەبژێرن کە هاوڕەگەزخواز یان جیاڕەگەزخوازن؟»، ئەمە پرسیارێکی خراپە، لەبەرئەوەی بەلای

کەمەوە «هەڵبژاردن» دوو مانای جیاوازی ناتەبای هەیە؛ هەڵبژاردن وەکو کردارێکی توشنەبوون، واتە کەسەکە لە دەستی خۆیدا نەبێت یان هەڵبژاردن وەکو بڕیاردان بۆ ئەنجامدانی ڕەفتارەکە، ئەم دووانەش دژ و پێچەوانەی یەکن (١). گفتوگۆیەکی درێژ و بەردەوامە کە ئایا ژینگە یان بۆماوە هۆکارە بۆ توشبوون بە هاوڕەگەزخوازی (٤). هەتا ئەمڕۆ بیردۆزێکی دیاریکراوی تەواو نییە سەبارەت بە هۆکاری دیاریکردنی ئاراستەی سێکسی (١)، بەڵام دەتوانین بڵێین ئەم هۆکارانەی خوارەوە ڕۆڵیان هەیە:

٦. ١. هۆکارە بایۆلۆجییەکان:

بەشێک لە توێژینەوەکان پێشنیازی کاریگەری هۆرمۆنەکان و بۆهێڵەکان (gene) دەکەن بەڕێژەیەکی گەورە لە قۆناغی کۆرپەلەیی و سەرەتای شیرەخۆری، کە کاریگەری لەسەر کۆرپە دروست دەکەن بۆ توشبوون بە هاوڕەگەزخوازی (٢). لێرەدا لە سێ خاڵدا گفتوگۆی ئەو لایەنانە دەکەین:

٦. ١. ١. ئاستی هۆرمۆنەکانی نێرینە و مێینە هیچ ڕۆڵیان نییە:

لە ڕابردوو باوەڕ وابوو کە ئەو کەسانەی کە هاوڕەگەزخوازن ئاستی هۆرمۆنەکانی جەستەیان جیاوازە لەگەڵ کەسانی ئاسایی کە ئاراستەی سێکسیان بۆ ڕەگەزی بەرانبەرە، تەنانەت چارەسەری هۆرمۆنیش بەکارهاتووە، بۆ نمونە بڕوا وابووە کە کەمی هۆرمۆنی نێرینە (Testosterone) دەبێتە هۆی ئەوەی کە کەسێک ئاراستەی سێکسی بۆ ڕەگەزەکەی خۆی بێت! (٢)

ئەم باوەڕە لە ئێستادا بەتەواوی ڕەدکراوەیە، چونکە ئاستی ئەو هۆرمۆنانە پەیوەندی نییە بە ئاراستەی سێکسی تاکەوە، بەڵکو پەیوەستە بە ئارەزووی سێکسییەوە، ئەمەش لە چەندین توێژینەوەدا دەرکەوتووە کە زۆربوونی هۆرمۆنی نێرینە نابێتە هۆی گۆڕینی ئاراستەی سێکسی، بەڵکو تەنها ئارەزووی سێکسی کەسەکان زیاد دەکات (١). سەرجەم توێژینەوەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە زیادکردنی هۆرمۆنی نێرینە لەو کەسانەی کە ئاستی هۆرمۆنەکانیان کەمە دەبێتە هۆی زۆربوونی چالاکی و خەیاڵاتی سێکسی. بەپێچەوانەوە پێدانی ئەم هۆرمۆنە کاریگەری نییە لەسەر ئەو کەسانەی کە ئاستی هۆرمۆنەکەیان ئاساییە. هۆرمۆنی نێرینە تەنها کاریگەری هەیە لەسەر چالاکبوونی پاڵنەری سێکسی (٢).
لە کۆمەڵگەی کوردیدا ئەم باوەڕە زۆر باوە و زۆرجار کەسانی هاوڕەگەزخواز داوای پشکنینی هۆرمۆنی دەکەن، هێشتا پزیشک هەیە کە ئەم پشکنینانە بۆ ئەو مەبەستە دەکات کە هیچ ڕۆڵێکی نییە لە ئاراستەی سێکسی تاکدا.

٦. ١. ٢. کاریگەری هۆرمۆنەکان لە قۆناغی کۆرپەلەیی:

زانای بواری هۆرمۆنزانی (endocrinologist)، گونتەر دۆرنەر (Günter Dörner)،

بیردۆزێکی دانا کە پێیوایە هاورەگەزخوازی بەهۆی مۆرکردنی هۆرمۆنی کۆرپەلەییەوەیە (hormonal embryonic imprinting)، بەگوێرەی ئەم بیردۆزە منداڵانی کۆرپەلەی ناوسکی دایک کە لە گەورەییدا دەبنە هاورەگەزخواز، لەناو سکی دایکیاندا بەشێوەیەکی نائاسایی رەگەزی سێکسیان جیادەبێتەوە، بۆ نمونە بەهۆی بەرکەوتنی نائاسایی کەمی هۆرمۆنی نێرینە لە کوران یان بەرکەوتنی ئاستی بەرزی هۆرمۆنی نێرینە لە کچاندا، یاخود بەهۆی گۆرانی وەڵامدانەوەی مێشک بۆ ئەو هۆرمۆنانەوەیە (٢). ئەم بیردۆزە لە ئێستادا کاری زۆری لەسەر دەکرێت و وەکو هۆکارێکی توشبوون سەیری دەکرێت (١)، ئەم مۆدێلە لەلایەنی تیۆرییەوە باسی بابەتەکەی کردووە و لەگەڵ توێژینەوەکان لەسەر ئاژەڵان دەگونجێت (٢). زۆر قورسە بتوانرێت ئەم بیرۆزە لەسەر مرۆڤ تاقیبکرێتەوە بەهۆی مەترسی لەسەر پێوانی هۆرۆنەکان لەناو سکی دایکدا! (١)، لێکدانەوەی هۆرمۆنی هەرگیز نابێتە وەڵامی کۆتایی، چونکە هەمیشە دەبێتە هۆی دروستبوونی پرسیاری دواتر، چی دەبێتە هۆی ئەوەی کە هۆرمۆنەکان بە رێژەیەکی نائاسایی لە سکی دایکدا دەربدرێن؟ ئایا شتێکی هەرەمەکییە یان بەهۆی کۆنترۆڵی بۆهێڵەکانەوەیە؟ (٢)

٦. ١. ٣. کاریگەری بۆماوە:

بەگشتی توێژینەوەکان ئاماژە بە رۆڵی بۆماوە دەکەن لە دروستبوونی ئاراستەی سێکسی لە رەگەزی نێردا (٢١، ٢٨). لێکۆڵینەوەکان لەسەر دووانەکان و بۆهێڵەکانی هاورەگەزخوازان چەند دەرئەنجامێکیان داوە؛

بەگشتی توێژینەوەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە رێژەی بۆماوەیی ئاراستەی سێکسی (٥٠-٦٠٪) دەبێت لەناو پیاواندا لەناو کۆمەڵگەی رۆژئاوایی (٢). لە توێژینەوەی تردا رێژەی بۆماوەیی هاورەگەزخوازی (٥٢٪) دەبێت (٢١).

لە توێژینەوەکانیدا زانا هەرپەر بانگەشەی دۆزینەوەی بۆهێڵێکی تایبەتی بە هاورەگەزخوازی کرد، ئاماژەی بەوەدا کە بۆهێڵی (Xq28) بەرپرسە لەم رەفتارە و هاورەگەزخوازی بەتەواوی بۆماوەییە (١). ئەم بابەتە جێگەی مشتومرێکی زۆر بوو کە نەتوانرا ئەنجامەکان دووبارە بکرێنەوە (٢١)، بەڵکو توێژینەوەکان سەرکەوتوونەبوون لە دۆزینەوەی بۆهێڵی هاورەگەزخوازی، لە توێژینەوەکانی دواتردا نەتوانرا ئەوە بسەلمێندرێت و توێژینەوەی تر ئاماژەیان بە چەندین بۆهێڵی تر کرد (وەکو بۆهێڵەکانی «7q36» و «8q12» لە باوکان و بۆهێڵی «10q26» لە دایکاندا) کە کاریگەرییان هەیە لەسەر هاورەگەزخوازی، بەبێ ئەوەی کە هیچ کامێکیان بەتەواوی بتوانێت بیسەلمێنیت کە هۆکاری سەرەکی توشبوون بە هاورەگەزخوازییە (١، ٢). دەزانین کە بۆهێڵی تایبەت نییە بە هاورەگەزخوازی یان جیارەگەزخوازی لە ژنان و پیاواندا، بەڵکو تۆرێک لە

بۆهێلکەکان ڕۆڵیان هەیە لە دیاریکردنی ئاڕاستەی سێکسی (٢، ٢١، ٢٨).
هێشتا ئەم توێژینەوانە کێشەی هەڵەکردنیان هەیە لەڕووی کۆکردنەوەی زانیارییەکان و بەراوردکردنی دووانە وێکچووەکان لە ژینگە جیاوازەکان، لەبەرئەوە ناتوانرێت بەتەواوی پەسەند بکرێن (٢). هەروەها ئەو ڕێژەی بۆماییەی دۆزراوەتەوە بەس نییە هەتا بڕیار بدەین کە ڕەفتارێک بەتەواوی لە ڕێگەی بۆماوەوەیە، بەڵکو پێشنیازێکی بەهێزە بۆ ڕۆڵی ژینگە لە هاندانی ئاڕاستەی سێکسیی (٢١). لەڕووی بیردۆزی پەرەسەندنەوە بڕوانینە بابەتەکە کە کەسانی هاوڕەگەزخواز زیاد ناکەن لەناو کۆمەڵگە و ناتوانن نەوەیان هەبێت ئەوە دەبوو بۆهێڵەکانی بەرپرس لە هاوڕەگەزخوازی نەمانایە بەدرێژایی مێژوو! بەڵام بەهۆکاری تایبەتی هاوڕەگەزخوازەکان ئاڕاستەی سێکسیان دەگۆڕن، و بەوهۆیەوە زیاد دەکەن، بۆ نمونە بەهۆی فشارەکانی کۆمەڵگەوە هاوسەرگیری دەکەن. سەلماوە کە هاوڕەگەزخوازەکان کەمتر لە کەسانی ئاسایی نەوە دەخەنەوە، چۆن ئەم ڕێژە کەمەی نەوە خستنەوە بۆتە هۆی مانەوەی بۆهێڵێک یان زیاتر (٢).
٦. ٢. هۆکارە ژینگەییەکان:
بە پیاچوونەوە بە لێکۆڵینەوە لە دووانەکاندا، دەرکەوتووە کە ژینگە کاریگەری هەیە لەسەر ئاڕاستەی سێکسی (١). هۆکارە ژینگەییەکان هەمەلایەنن و لێرەدا ئاماژە بە چەند هۆکارێک دەکەین:

٦. ٢. ١. خراپی پەیوەندی نێوان دایباب و منداڵ؛

فرۆید و بیردۆزی دەروونشیکاری هاوڕەگەزخوازی دەگێڕنەوە بۆ هۆکاری مامەڵەی دایباب بەرانبەر بە منداڵەکانیان (٢). بەگشتی توێژەرانی بواری دەروونشیکاری لۆمەی تێکشکانی پەیوەندی نێوان منداڵ و دایبابی دەکەن بۆ توشبوونی منداڵ بە هاوڕەگەزخوازی (١). ئەم بیردۆزە دەڵێت؛ «پەیوەندی نێوان منداڵ و دایباب ئاڕاستەی سێکسی مرۆڤ دیاری دەکات لە گەورەییدا». بۆ نمونە دایکی زاڵ و خاوەن دەسەڵات، هەروەها باوکی ئامادەنەبوو و دوور لە منداڵەوە، دەبێتە هۆی دروستبوونی کوڕێک کە ئاڕاستەی هاوڕەگەزخوازی هەیە، ئەمەش لە ڕێگەی تێکچوونی قۆناغی ئۆدیپەڵی (Oedipal phase) گەشەی سێسکی دەروونییەوە ڕوودەدات! (٢)

٦. ٢. ٢. قوتابخانەی ڕەفتاری و فێربوون:

ئەم قوتابخانە گرنگی زۆر دەدات بە کاریگەری فێربوون لەسەر گەشەکردنی ڕەفتاری مرۆڤ، بیردۆزەکانی فێربوون پێشنیازی ئەوە دەکەن کە ئاڕاستەی سێکسی دەتوانرێت لە ئەنجامی فێربوونی نائاگا یان ئاگاوە بێت کە لەلایەن دایباب، مامۆستا و تەنانەت کۆمەڵگەوە ئەنجامدەدرێت (٢). لە توێژینەوەیەکدا دەرکەوتووە کە پەیوەندی بەهێز

هەیە لە نێوان ئاڕاستەی سێکسی و ڕیزبەندی لەدایکبوون و ئەو تاکانەی کە خوشک و برای هاوڕەگەزخوازیان هەیە (٤). ڕەخنەش لەم تێڕوانینە ئەوەیە کە لە کۆمەڵگەی ڕۆژئاوایی هیچ دایبابێک نایەوێت کە منداڵەکەی هاوڕەگەزخواز بێت، لەبەرئەوە دەبێت فێربوون لەوانەوە بێت و ئەوانیش ئارەزووی ناکەن کەواتە چۆن گوازراپەوە، هەروەها چەند توێژینەوەیەک هەیە ئاماژە بەوەدەکات کە ئەو دایبابانەی کە هاوڕەگەزخوازن منداڵەکانیان کە پەروەردەیان کردوون هاوڕەگەزخواز نابن (٢). ئەم تێڕوانینە پێیوایە کە دایبابی هاوڕەگەزخواز منداڵی هاوڕەگەزخوازی زیاتریان هەیە بەهۆی هاندانە کۆمەڵایەتییەکانەوە (١).

٦. ٢. ٣. کاریگەری برا گەورەکان (THE OLDER BROTHERS EFFECT)؛

بوونی برای گەورەی زیاتر دەبێتە هۆی زیادبوونی ئەگەری هاوڕەگەزخوازی لە منداڵە کوڕەکاندا، ئەمەش لە چەندین توێژینەوەدا دەرکەوتووە، بەڵام ئەنجامەکان تەنها بۆ هاوڕەگەزخوازی لە پیاواندایە و کچان ناگرێتەوە (١). بەڵگەکان سەبارەت بە پەیوەندی هاوڕەگەزخوازی تاک بە ژمارەی برا گەورەکان کە لە یەک دایکەوەن هەیە (٢)، میکانیزمەکەش بەشێوەیەکی تەواوی نازانرێت کە ئایا بەهۆی چییەوەیە، دەگونجێت لەلایەنێکەوە پەیوەندی هەبێت بە کاریگەری پەروەردە و ژینگەوە (١) یاخود بەهۆی بەشداری بۆماوەوە بێت (٢). توێژینەوەکان ئاماژە بەوەدەکەن کە پیاوێک کە برای گەورەی نەبێت ئەگەری بوون بە هاوڕەگەزخوازی (٢٪)، ئەگەر یەک برای گەورەی هەبێت دەبێتە (٢.٦٪)، ئەگەر دوو برای گەورەتری هەبێت (٣.٥٪)، سێ برای گەورەتر (٤.٦٪) چوار برای گەورەتر (٦٪) ئەگەری هەیە! (١)

٦. ٢. ٤. دەستدرێژی کردنە سەر منداڵ:

دەستدرێژیکردنە سەر منداڵ لەلایەن کەسانی گەورە و کامڵەوە بە هۆکارێکی تر دادەنرێت، لە توێژینەوەیەکدا لە ساڵی ٢٠١٢ دەرکەوتووە کە کەسانی هاوڕەگەزخواز و دووڕەگەزخواز لە هەردوو سێکسەکە زیاتر لە کەسانی جیاڕەگەزخواز ئەزموونی دەستدرێژی سێکسییان هەبووە لە منداڵیدا (١). توێژینەوەیەکیش لە فلیپین ئاماژە بە کاریگەری زەبری دەروونی لە قۆناغی منداڵیدا لەسەر توشبوون بە هاوڕەگەزخوازی دەکات (٤).

٦. ٣. کامیان:

بوونی پەیوەندی لە نێوان دوو شتدا مانای ئەوە نییە کە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ پەیوەندییان هەیە بەیەکەوە لەڕووی هۆکارزانییەوە، بۆ نمونە ئەگەر ئێمە بۆمان دەرکەوت کە ڕەفتارێکی تایبەتی وەکو ژمارەی خەیاڵی سێکسی پەیوەندی هەیە لەگەڵ

ئاستی هۆڕمۆنی نێرینە لە خوێندا، ئەوە دەگونجێت کە هۆڕمۆنی نێرینە هانی ڕەفتارەکەی دابێت، یان ڕەفتارەکە بووبێتە هۆی ڕژانی هۆڕمۆنی نێرینە، یان هەردوو لایەنەکە لەلایەن هۆکاری سێیەمەوە هانبدرێن یان ڕێگریان لێ بکرێت، بۆ نمونە ئاستی تەنگژەی دەروونی یان هێوربوونەوەی تاک (٢). ئەم تێڕوانینە بۆ هۆکارە بایۆلۆجییەکانی توشبوون بە هاوڕەگەزخوازیش ڕاستە، هاوڕەگەزخوازی بەهۆی یەکێک لە هۆکارەکانەوە ڕوونادات، بەڵکو بەهۆی پێکەوەبەسترانی هۆکارە بۆماوەیی، هۆڕمۆنی و ژینگەییەکانەوەیە (٧). واتە ناتوانرێت هۆکارێکی دیاریکراو دابنرێت (٦)، سەرەرای کاریگەری بۆماوە و هۆڕمۆنەکان لە قۆناغی منداڵی (١)، ناتوانین نکۆڵی کاریگەریی و گرنگی هۆکارە کلتووری، پەروەردەیی و ژینگەییەکان بکەین (٢).

بەهۆی کەمی ڕێژەی بۆماوەیی ناتوانین بڕیار بدەین کە هاوڕەگەزخوازی بەتەواوی لە ڕێگەی بۆماوەوەیە، بەڵکو پێشنیازێکی بەهێزە بۆ ڕۆڵی ژینگە لە هاندانی ئاراستەی سێکسیی (٢١). بەهێزترین جۆری لێکۆڵینەوە لەسەر دووانەکان بریتییە لە لێکۆڵینەوە لە دووانەی وێکچوو (Identical Twins) کە لە ژینگەی جیاوازدا گەورە دەکرێن، لەمکاتەدا هەر لێکچونێک هەبێت لە نێوان دوو کەسەکەدا ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ بۆماوە، بەڵام بەداخەوە جیاکردنەوەی دووانەی وێکچوو لەسەرەتای ژیانەوە دەگمەنە و لەناو کەسانی هاوڕەگەزخوازدا دەگمەنترە، لەبەرئەوە ئەم جۆرە لە توێژینەوانە نین (١).

٧. گۆڕان لە ئاڕاستەی سێکسی:

٧. ١. گۆڕانی ئاڕاستەی سێکسی بەگوێرەی کات:

چەند توێژینەوەیەک ئاماژە بە گۆڕانی ئاڕاستەی سێکسی تاک دەکەن لە مرۆڤدا لە ماوەی ژیانیاندا؛ لێکۆڵینەوەیەک لەسەر (١٥٦) کەس کە هاوڕەگەزخوازی ژن و پیاو بوون لەگەڵ ئەو کەسانەی دووڕەگەزخوازن (bisexual) کرا، سەبارەت بە گۆڕانی ناسنامەی سێکسی بەگوێرەی کات. (٥٧٪)ی هاوڕەگەزخوازان بەشێوەیەکی جێگیر(consistently) هاوڕەگەزخواز ماونەتەوە، (١٨٪)یان لە هاوڕەگەزخوازییەوە گۆڕان بۆ دووڕەگەزخواز، هەروەها (١٥٪)یان بەشێوەیەکی جێگیر دووڕەگەزخواز مانەوە (٢٩). هەروەها لە توێژینەوەکەدا ئاماژە بەوە دەکات کە چەندین کەس ئاڕاستەیان گۆڕاوە بۆ جیاڕەگەزخوازی! بۆ نمونە ٤٪ی بەشداران پاش شەش مانگ لە بەدواداچوون بوونە جیاڕەگەزخواز (٢٩).

بەگشتی ئاڕاستەی سێکسی جێگیرە، تەنها ڕێژەیەکی کەم لە کەسەکان ئاڕاستەی سێکسیان دەگۆڕێت بەگوێرەی کات (٢). گۆڕانکاری لە ناسنامەی سێکسیدا بەربڵاوە (١)،

توێژینەوەکان ئاماژە بە جێگیری و گۆڕانکاری لە سەرنجڕاکێشان و ناسینەوەی سێکسی دەکەن بەگوێرەی کات، لە توێژینەوەیەکی تردا کە لەلایەن ستۆک و هاوڕێکانییەوە کراوە لەسەر (٢١٦) پیاوی دووڕەگەزخواز (تەمەن ١٨-٣٠ ساڵی)، دەرکەوتووە کە لە ماوەی یەک ساڵی بەدواداچووندا ٤٩٪ گۆڕانکاری لە ئاراستەی سێسکیاندا ڕوویندەداوە، ٣٤٪ زیاتر بەرەو ئاراستەی هاوڕەگەزخوازی چوون، هەروەها ١٧٪ بەرەو ئاراستەی جیاڕەگەزخوازی (heterosexually) چوون (٢١).

ئافرەتان لە پیاوان زیاتر لەڕووی سێکسییەوە شلن (Sexual fluidity)، بەواتای گۆڕینی ئارەزووی سێکسیان بۆ ژن یان پیاو بەهۆکاری تایبەتی(١). لێکۆڵینەوەکان ئەوەیان دەرخستووە کە ژنانی ئاراستە دوولایەن و ئەوانەی کە ئارەزووی تەواویان لە هاوڕەگەزخوازی نییە (nonexclusive preference for one sex) ئاراستەی سێکسیان زیاتر دەگۆڕێت لەو کەسانەی کە بەتەواوی هاوڕەگەزخوازن (٢).

٧. ٢. هەوڵەکانی گۆڕینی ئاراستەی سێکسی (change efforts sexual orientation)

هەوڵەکانی گۆڕینی ئاراستەی سێکسی؛ جێگەی مشتومڕن بەهۆی گرژی لە نێوان بەهاکان کە لەسەر بنەمای باوەڕی ئاینی هەیە لەلایەک و، ئەوانەش کە لەلایەن ڕێکخراوەکانی مافی هاوڕەگەزخوازان و پسپۆڕان و ڕێکخراوە زانستییەکانەوە هەیە لەلایەکی تر. هەندێک تاک و گرووپ ڕەواج دەدەنە ئەو باوەڕەی کە هاوڕەگەزخوازی نیشانەیەکە بۆ تێکچوون لە گەشە یان فەشەلهێنانی ڕەوشتی و ڕووحی، هەروەها باسی هەوڵەکانی گۆڕینی ئاراستەی سێکسی دەکەن کە بریتییە لە چارەسەری دەروونی و هەوڵە ئاینییەکان کە دەتوانن هەست و ڕەفتاری هاوڕەگەزخوازی بگۆڕن (٥). گۆڕانکاری لە هاورەگەزخوازی لەلایەن پزیشکانی دەروونی و دەروونناسانەوە لە ڕابردوو ئەنجامدراوە لەسەر شێوازی چارەسەری گۆڕین (conversion therapy)، چونکە لە ڕابردوو هاوڕەگەزخوازی بە نەخۆشی دادەنرا (١).

لێکۆڵینەوەی تەواو لەبەردەست نییە هەتا بیسەلمێنێت ئایا شێوازە تازەکانی گۆڕینی ئاراستەی سێکسی کاردەکەن بۆ گۆڕینی ئاراستەی سێکسی تاک یاخود نا، لێکۆڵینەوە کۆنەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە ئاراستەی سێکسی ناتوانرێت بگۆڕێت بەو هەوڵانەی کە بۆی دانراوە، هەندێک لە تاکەکان فێردەبن کە سەرنجڕاکێشانەکانیان سنوردار بکەن یان لەیادی بکەن (٥).

بەڵام هەوڵەکان بۆ گۆڕانکاری لە هاوڕەگەزخوازیدا زیاتر لەلایەن گرووپە ئاینییەکانەوە دەکرێت (١). توێژینەوەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە دەبێت پزیشکانی منداڵان بە ئاگابن لە دەرخستنی هاوڕەگەزخوازی نەوجەوانان (coming out)، کە دەبێتە هۆی پەسەندنەکردنی

خێزانی توند. لە زۆرێک لە خێزانەکاندا دەبێتە هۆی دروستبوونی توندوتیژی جەستەیی و دەروونی یان تەنانەت تەقینەوە (٧). هەرچەندە (APA) هۆشداریداوە لەبارەی هەوڵەکانی گۆڕینی ئاڕاستەی سێکسی، بەڵام (APA) هانی پسپۆڕانی دەروونـدروستی دەدات بۆ یارمەتیدانی ئەو کەسانەی کە دەیانەوێت ئاڕاستەی سێکسیان بگۆڕن بە بەکارهێنانی ئەرێنییانەی پێکهاتە فرەلایەنە کلتوورییەکان و شێوازی بە سەنتەرکردنی چارەخواز، کە دەبێتە هۆی ناسینەوەی کاریگەری نەرێنی نەنگی کۆمەڵایەتی. هەروەها هاوسەنگی دروستکردن لە بنەما ڕەوشتییەکانی سودمەندبوون و زیاننەگەیاندن، دادوەریی و ڕێزگرتنی ماف و شکۆی تاکەکان (٥).

٨. دەرئەنجام و پێشنیازەکان:

٨. ١. دەرئەنجام:

گۆڕانکاری لە تێگەیشتن لە هاوڕەگەزخوازی بەهۆی کاریگەری سیاسەت و کۆمەڵگە و ئاینەوە بەردەوامە، دەگونجێت لە داهاتوو لەڕووی زانستییەوە بەڵگەی پێویست بەردەست بن سەبارەت بە هۆکارەکان و چۆنییەتی مامەڵەکردن لەگەڵی. لە مێژووی ڕابردوو هاوڕەگەزخوازی وەکو نەخۆشییەکی دەروونی دانراوە و قۆناغ بە قۆناغ لە چوارچێوەی نەخۆشی دەرهێنراوە و تەنانەت هەوڵەکان بۆ لابردنی هەر لەکە و نەنگییەک لەسەر هاوڕەگەزخوازی بەردەوامن و هەڵدەدرێت لە ڕوانگەی زانستییەوە بابەتەکە شیکار بکرێت کە هۆکارەکانی بایۆلۆجین و لە دەسەڵاتی تاکدا نییە کە تووشی ببێت. ئەمەش لەپێناو کەمکردنەوەی مامەڵەی توندوتیژانە و جیاکاری تاکەکان بەهۆی ئاڕاستەی سێکسییانەوە. لەڕووی زانستییەوە هیچ بەڵگەیەک نییە کە ئەم ڕەفتارەی مرۆڤ لە ڕێگەی بۆماوەییەوە بگوازرێتەوە، بەڵکو هەموو هۆکارە ژینگەیی و بایۆلۆجییەکان بەیەکەوە کارلێک دەکەن و دەبنە هۆی توشبوونی تاک بە هاوڕەگەزخوازی. ناتوانین خودی هەست و سەرنجراکێشان و ڕەفتاری هاوڕەگەزخوازی بە نەخۆشییەکی دەروونی دابنێین، چونکە تایبەتمەندییەکانی نەخۆشی دەروونی تێدا نییە، بەڵام هاوڕەگەزخوازان بەهۆی نەگونجانی ئاڕاستەی سێکسیانەوە لەگەڵ زۆرینەی کۆمەڵگە، پەسەندنەکردنی لەڕووی ئایینی و کلتوورییەوە تووشی چەندین گرفتی دەروونی و کۆمەڵایەتی دەبنەوە کە پێویستیان بە هاوکاری و پشتیوانی زیاتر هەیە.

هەروەها دەبێت جیاوازی بکەین لە نێوان هاوڕەگەزخوازان و ئەوکەسانەی کە تووشی تێکچوونی ئەندامی زاوزێ یان ناڕێکی ڕەگەزی بوون، ئەوان هۆکاری گۆڕانی ئاڕاستەی سێکسیان بریتییە لە هۆکارێکی دیاریکراو و ناچنە چوارچێوەی هاوڕەگەزخوازییەوە! لەڕووی زانستییەوە پێویستمان بە لێکۆڵینەوە و وردبوونەوەی زیاتر هەیە هەتا بتوانین

باشتر و ڕاستتر لە دیاردەکە تێبگەین و سەرجەم لایەنەکانی هۆکاری توشبوون و شێوازی مامەڵە لەگەڵیان بەدەستبهێنین، ئەم هەوڵانەش دەبێت دووربن لە پشتیوانی و ئاڕاستەی سیاسیی و ئایینی هەتا بێلایەنانە ئەنجامەکان بەدەستبێن.
لە کوردستان و جیهاندا دوو ئاڕاستە هەیە؛ ئاڕاستەیەک کە زیاتر لەلایەن میدیاکان و ڕێکخراوەکانی پاڵپشتی و هاندانی هاوڕەگەزخوازانەوەیە، کە دەیانەوێت مافەکانی تاکەکان کە هاوڕەگەزخوازن لە کۆمەڵگەدا بەدەستبهێنن، لەلایەکی ترەوە ئاڕاستەیەکی کلتووریی و کۆمەڵایەتی و ئایینی بەهێز دژایەتی هەموو کارەکان و ڕۆڵەکان بەو ئاڕاستەیە دەکات، ئەمەش وادەکات تێگەیشتن لە هاوڕەگەزخوازی لەجیاتی لێکدانەوەی زانستی بۆ بکرێت لەڕووی ئایدۆلۆژیی و سیاسییەوە دەکرێت. لەم نێوانەشدا کەسانێک کە هاوڕەگەزخوازن دەبنە قوربانی!

٨. ٢. پێشنیازەکان:

لە کۆتاییدا بەپێویستی دەزانین ئەم چەند پێشنیازە بخەینە بەردەم سەرجەم لایەنەکان:

١. کۆمەڵگە؛ پێویستە کە تاکەکانی کۆمەڵگە هەوڵبدەن لە جیاتی بینینی کەسانی هاوڕەگەزخواز بە تاوانبار و لادەری سێکسی، یارمەتییان بدەن هەتا بتوانن خۆیان لەگەڵ ئەو ڕەوشتەدا بگونجێنن، بەشێوەیەک کە بگەنە داخوازییە کۆمەڵایەتی و ئاینییەکانیان کە پێوەی پەیوەستن. دوورکەوتنەوە لە سوکایەتی و گاڵتەپێکردن و بەکەم سەیرکردن.
٢. ڕاگەیاندن؛ دەبێت میدیاکان بە وریاییەوە ئەم بابەتە بگوازنەوە و باسی بکەن و خۆیان بەدوربگرن لە هاندانی تاکەکان بۆ دەرخستن و ئەنجامدانی ڕەفتاری هاوڕەگەزخوازی بۆ کۆمەڵگە، چونکە دەرئەنجامەکەی بە خراپ بەسەر تاکدا دەشکێتەوە. هەروەها نابێت ببنە سەرچاوەیەک بۆ سوکایەتی و گاڵتەپێکردن و جیاکارییەک کە زیان بە دەروونددروستی و کەسێتییان بگەیەنێت.
٣. زانایانی ئاینی؛ لەکاتی باسکردنی ئەم ڕەفتارەدا هەرچەندە کە لەڕووی ئاینییەوە بە تاوان هەژمار بکرێت نابێت ببێتە هۆی شکاندنی کەسییەتی هاوڕەگەزخواز، چەندین هاوڕەگەزخواز هەن کەسانی باوەڕداران و بەشداری نوێژ و جومعە دەکەن و و دورن لە ئەنجامدانی کاری سێکسی و تەنها هەستی هاوڕەگەزخوازیان هەیە، کاتێک کە کەسێتی هاوڕەگەزخواز بە شێوەیەکی زۆر ناشیرین دەخەیتە ڕوو، لەوانەیە ببێتە هۆی داڕووخانی دەروونی کەسەکە و لەناوبردنی کەسێتی، لەبەرئەوە گرنگە کە زانایانی ئایینی هەرکات باسی ڕەفتارەکەیان کرد بەوشێوە باسی بکەن کە لە ئایندا باسکراوە، بەڵام هەوڵبدەن لایەنە باشەکانی تری کەسانی هاوڕەگەزخواز ببینن!

دەبێت بەئاگابن کە لەوانەیە ئەو هاوڕەگەزخوازەی دانیشتووە و گوێی لێ دەگرێت خۆشی ڕقی لە ڕەوشتەکە بێت و بیەوێت نەیهێڵێت، بەڵام کاتێک سوکایەتی زۆر دەبینێت بەتەواوی بڕوخێت و بێهیوا ببێت!

٤. پسپۆڕان؛ هەتا دەتوانن هاوکاری کەسانی هاوڕەگەزخواز بکەن، بەوشێوەی کە لە توانایاندایە لە چارەسەری هەر نەخۆشییەک کە بەهۆی هاورەگەزخوازییەوە تووشیان دەبێت، هەتا دەگاتە چۆنییەتی خۆگونجان و مامەڵەکردن لەگەڵ هەست و ئارەزووی هاوڕەگەزخوازی. نابێت هاوڕەگەزخواز بە تەنها جێبهێڵن!

٥. ئەکادیمییەکان؛ لەکاتی نووسینی ئەم توێژینەوە زۆر گەڕاین بۆ سەرچاوەی زانستی بە زمانی کوردی یان توێژینەوە کە لەسەر کۆمەڵگەی کوردی هەبێت، بەڵام تەنها چەند نوسینێکی نازانستی و چەند هەواڵێک بەردەستبوون کە ئەوانیش داڕشتنەوە و نوسینەکانیان پڕبوون لە هەڵە. لەبەرئەوە ئەرکی کەسانی ئەکادیمی و توێژەرانە کە لێکۆڵینەوە لەم دیاردە لە کۆمەڵگەی کوردی بکەن، قەبارە و جیاوازییەکانی بدۆزنەوە و ڕێگەی زانستی و دروست بخەنە بەردەم لایەنە پەیوەندیدارەکان.

٦. دەسەڵات؛ ئەرکی دەسەڵاتە کە هەوڵبدات دیاردە و ڕووداوەکان لەسەر بنەمای زانستی و سود و بەرژەوندی گشتی کۆمەڵگە ڕێکبخاتەوە، بە لەبەرچاوگرتنی بەها ڕەوشتییە کۆمەڵایەتیی و ئاینییەکان بەشێوەیەک کە هیچ گرووپ و لایەنێک نەبێتە قوربانی. لە هەموو لایەنەکانەوە دەسەڵاتی سیاسی ڕۆڵی هەیە و کاریگەر دەبێت وەکو لایەنەکانی کەسی، کۆمەڵایەتی، یاسایی و تەندروستی. هەروەک بینیم کە ئەم ساڵ بابەتێکی گرنگی ناو کۆمەڵگە بریتیی بوو لە بڵاوبوونەوەی ئاوڵەی مەیموون، کە زۆرینەی توشبووان لە گرووپی هاوڕەگەزخوازان و دوورەگەزخوازانن (٣٠).

تێبینی گشتی:

- وشەی هاوڕەگەزخواز کە لەم توێژینەوەدا بەکارهاتووە، زۆرجار لایەنی دووڕەگەزخوازیش دەگرێتەوە. ئێمە لەبەر دووبارە نەکردنەوەی هەوڵمانداوە تەنها وشەی هاوڕەگەزخواز بەکاربهێنین.
- بە گەڕانەوە بۆ لایەنی پشتیوانی توێژینەوەکان لە بواری ئاڕاستەی سێکسی زۆربەیان پاڵپشتی و پشتیوانیان لەلایەن گرووپەکانی هاوڕەگەزخوازییەوە دەکرێت و ئەمەش ڕاستی و درووستی ئەنجامەکان دەخاتە ژێر پرسیارەوە. بۆ نمونە سەرچاوەی ژمارە (١) کە بەڕوونی ئاماژەی بە لایەنی پاڵپشتی کردووە.

سەرچاوەکان

1. Bailey, J. M., Vasey, P. L., Diamond, L. M., Breedlove, S. M., Vilain, E., & Epprecht, M. (2016). Sexual Orientation, Controversy, and Science. Psychological Science in the Public Interest.
2. Balthazart, Jacques (2012). The Biology of Homosexuality. Oxford Academic.
3. Lehman, Diaz, K.M., Ng, H.H., Petty, E., Thatikunta, M., & Eckstrand, K. (2020). The Equal Curriculum: The Student and Educator Guide to LGBTQ Health. The Equal Curriculum.
4. Pimentel, J., & Garcia, A. J. S. (2022). Genetics or Environment: Tracing the Root Cause of Increasing Homosexual Population. Advances in Social Sciences Research Journal.
5. Anton, B. S. (2010). Proceedings of the American Psychological Association for the legislative year 2009: Minutes of the annual meeting of the Council of Representatives and minutes of the meetings of the Board of Directors. American Psychologist.
6. American Psychological Association. (2008). Answers to your questions: For a better understanding of sexual orientation andhomosexuality.
7. Barbara L. Frankowski, and Committee on Adolescence (2004). Sexual Orientation and Adolescents. Pediatrics.
8. American Psychological Association. (2015). Guidelines for Psychological Practice with Transgender and Gender Nonconforming People. American Psychologist.
9. American Psychological Association & National Association of School Psychologists. (2015). Resolution on gender and sexual orientation diversity in children and adolescents in schools.
10. American Psychological Association. (2012). Guidelines for Psychological Practice with Lesbian, Gay, and Bisexual Clients. American Psychologist.
11. American Psychological Association. (2015). APA dictionary of psychology (2nd ed.).
12. Quinan, C.L. (2016). Kinsey Scale. In The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies.
13. Hughes, I. A., Werner, R., Bunch, T., & Hiort, O. (2012). Androgen insensitivity syndrome. Seminars in reproductive medicine.
14. Mongan NP, et al. (2015, Androgen insensitivity syndrome, Best Practice & Research Clinical Endocrinology & Metabolism.
15. El-Maouche, D., Arlt, W., & Merke, D. P. (2017). Congenital adrenal hyperplasia. Lancet (London, England).
16. Witchel, S. F., & Azziz, R. (2011). Congenital adrenal hyperplasia. Jour-

nal of pediatric and adolescent gynecology.
17. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.).
18. World Health Organization. (2019). ICD-11: International classification of diseases (11th revision).
19. Sadock B. J. Ahmad S. & Sadock V. A. (2019). Kaplan & sadock's pocket handbook of clinical psychiatry (Sixth).
20. C□ceres, C., Konda, K., Pecheny, M., Chatterjee, A., & Lyerla, R. (2006). Estimating the number of men who have sex with men in low and middle income countries. Sexually transmitted infections.
21. Ngun, T. C., & Vilain, E. (2014). The biological basis of human sexual orientation: is there a role for epigenetics?. Advances in genetics.
22. Jack Drescher (2015): Queer diagnoses revisited: The past and future of homosexuality and gender diagnoses in DSM and ICD, International Review of Psychiatry.
٣٢. جەعفەر عومەر (٩١٠٢). نەخۆشی دەروونی.
24. Prashanth NR, Rajagopalan M, Kuruvilla K. (1996) Homosexuals Presenting to a Psychiatrist. Indian Journal of Psychological Medicine.
25. Annie Bartlett, Glenn Smith, Michael King (2009). 'The response of mental health professionals to clients seeking help to change or redirect same-sex sexual orientation'. BMC Psychiatry.
26. Janssen DF. (2014). "Paraphilia": Acultural or Anti-Anthropological? Sexual Offender Treatment.
27. Xie Ying & Peng Minggang (2017): Attitudes towards Homosexuality in China: Exploring the Effects of Religion, Modernizing Factors, and Traditional Culture, Journal of Homosexuality.
28. Ganna, A., Verweij, K., Nivard, M. G., Maier, R., Wedow, R., Busch, A. S., et al,. (2019). Large-scale GWAS reveals insights into the genetic architecture of same-sex sexual behavior. Science (New York, N.Y.).
29. Rosario, M., Schrimshaw, E. W., Hunter, J., & Braun, L. (2006). Sexual identity development among gay, lesbian, and bisexual youths: consistency and change over time. Journal of sex research.
30. Ajmera, K. M., Goyal, L., Pandit, T., & Pandit, R. (2022). Monkeypox - An emerging pandemic. IDCases.

